

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94(470+571)»14/16»: 39–057.66(251.1)

Вікторія Михтуненко

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ КОЧОВИХ НАРОДІВ СТЕПУ (ЗА КОНЦЕПЦІЮ ПРОФЕСОРА І. ГУРЛЯНДА)

Стаття присвячена дослідженню процесу походження та розвитку законодавства в кочових народів степу на основі роботи «Степное законодательство с древнейших времен по XVII столетие» професора права І. Гурлянда. У статті аналізуються причини та передумови створення законодавчих інституцій у кочовиків. Охарактеризовано праці найбільш відомих дослідників історії права у кочових народів та визначено їх особливості. У дослідженні визначено основні риси законотворчого процесу в різних народностей степової зони. З'ясовані мотиви та рушійні сили, які стимулювали кочовиків до створення уніфікованого законодавства. Автор розглядає різні аспекти формування «степового законодавства» та визначає ступінь впливу релігійних переконань на законотворчий процес. У статті досліджено і коротко висвітлено основні законодавчі пам'ятки кочових народів степу.

Ключові слова: законодавство, кочові народи, право, уніфікація, релігія, пам'ятка.

Для сучасної науки велике значення має виявлення історичних коренів розвитку правової системи держави та впливу збережених звичаїв на регіональне законодавство і систему управління. Виходячи з цього, велике значення набуває дослідження норм і традицій, які існували у кочових народів степу. Відомо, що у звичаєвому праві кочових народів відобразився багатовіковий досвід регулювання суспільних відносин. Саме тому вивчення архаїчних регуляторів дозволяє розглянути закономірності розвитку права, вплив різних чинників на становлення законодавчих інститутів, а також особливості інтеграції звичаєвого права кочових народностей в правову систему держави.

Актуальність теми дослідження обумовлена інтересом до законодавства кочових народів, що стало наслідком демократизації правового регулювання. Одним із перших дослідників, який вивчав процеси формування правової системи у кочових народів степу був відомий професор адміністративного та поліцейного права Ілля Якович Гурлянд. Варто відмітити, що в історіографії немає специфічних досліджень, які висвітлювали б особливості законодавчої системи кочовиків степової зони. Серед останніх публікацій з теми слід виокремити роботи: В. Алексеєва, Г. Мальцева, В. Рязановського, В. Ширижика, Ф. Мухаметова та інших.

Метою дослідження є визначення особливостей формування правової системи кочових народів степу на основі концепції професора права І. Гурлянда.

Упродовж тривалого часу в світовій науці заперечувалася самоцінність кочових цивілізацій. З поля зору дослідників випали важливі питання, пов'язані із особливостями регулювання правових відносин кочових народностей [1, с. 150]. Дослідники або ігнорували існування самостійних правових систем, або намагалися звести їх до використання права інших народів, не ставлячи собі за мету виявити роль і особливості історії права кочових народів Євразії. Професор права Ярославського Демидівського юридичного ліцею І. Гурлянд був одним із перших адміністративістів, хто досліджував процес формування правової системи численних народів степу.

Ще в 1904 р. вийшла друком монографія «Степное законодательство с древнейших времен по XVII столетие» І. Гурлянда, опублікована у той період, коли автор завершив свою педагогічну діяльність та вступив на державну службу в Російській імперії [2, с. 74]. Тож із повною впевненістю можна говорити, що означене дослідження стало останньою монографією науковця І. Гурлянда. Не можна сказати, що молодий чиновник не займався публіцистичною діяльністю, проте всі подальші його роботи мали виключно політизований характер і мало чим нагадували ґрунтовні наукові дослідження приват-доцента Демидівського ліцею І. Гурлянда.

«Степное законодательство с древнейших времен по XVII столетие» було історичною працею, у якій досліджувався процес походження та розвитку законодавства в кочових народів. Автор обрав для вивчення народність монголів, адже вони були кочовиками, а внаслідок монголо-татарського панування, їх історія тісно пов'язалася з історією Російської імперії. І. Гурлянд

проаналізував причини та передумови створення у монголів законодавчих інституцій [3, с. 355]. Науковець звертав увагу не тільки на особливості формування «степного законодательства», але й вивчав вплив на нього релігійних переконань та побуту народу.

Провівши ґрунтовне дослідження, І. Гурлянд зазначав, що утворення єдиної Монгольської держави і монгольської народності відноситься до початку XIII ст. До цього монголи жили окремими племенами та племінними об'єднаннями. Родовий лад монголів базувався на принципах поділу суспільства на класи, адже централізованого державного управління у них не було, зрозуміло, тоді не було і права. Правила поведінки виражалися головним чином у формі звичаїв [4]. Однак в кінці XII ст. в степах Монголії активізувалися політичні процеси, що призвели, в результаті, до утворення єдиної монгольської держави.

Цікаво, що для створення монографії І. Гурлянд використав матеріали з іноземних джерел, «...из сочинений китайских и мусульманских историков и летописей, которые при некоторой иногда разноречности не дают нам того полного освещения вопроса, которое в состоянии дать сами акты» [5, с. 5]. На основі аналізу літописних джерел Індії та Китаю, І. Гурлянд встановив, навіть, організацію передачі в спадок державних посад та титулів монголів.

І. Гурлянд зазначав у своєму дослідженні, що монгольське право в своєму розвитку пройшло певну еволюцію [6, с. 272]. Оскільки основним типом господарства залишався у кочовиків номадний спосіб виробництва, традиційно в усіх законодавчих пам'ятках монголів простежується загальна лінія, але разом з тим з'являються нові норми, які свідчать про певну трансформацію звичаєвого права монгольських народів, викликані впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників [7, с. 26].

Саме до внутрішніх чинників можна віднести прихід до влади Темучина у 1204–1205 рр. Завершивши об'єднання всіх основних монгольських племен під своєю владою, він був проголошений великим ханом Монголії з титулом Чингісхан. Одночасно, в тому ж році, прийнята «Велика Яса» Чингісхана – певний збір правил та законів [8, с. 65]. Однак через відсутність писемності цей юридичний кодекс не зафіксовано у документах.

Професор І. Гурлянд не вбачав у створенні законодавчої системи в монголів якийсь особливий сенс, адже вважав цей процес абсолютно закономірним. У своєму аналізі статей «Великої Яси», І. Гурлянд зазначав: «...Чингисхан собрал все имеющиеся до него устные законы, основанные на народных обычаях, дополнил их, велел их записать, и этот-то законодательный акт и составил «Великую Ясу» [5, с. 14].

Збір законів «Велика Яса» має досить конкретні положення, які стосуються певних сфер, таких, як ханська держава, природа, полювання і видобуток природних копалин в умовах воєнного часу, питання кримінального, адміністративного і цивільного права, розгляд особливостей міжнародних відносин, і в кожному з них дуже чітко визначена міра і ступінь покарання [9, с. 158].

Крім основного зводу правил та законів, І. Гурлянд виділяв ще й другорядні законодавчі документи епохи Чингісхана. До них автор відносив: ярлики, дефтери та пайзе (байсу) [5]. Ярликами називали монголи ханські накази, які стосувалися в основному політичних та військових питань. На відміну від ярликів, дефтери – це внутрішні накази монгольської влади, які не набували публічного розголосу та, найчастіше, стосувалися фінансової сфери монгольської держави. Пайзе або байсу, слугували для підтвердження ханських ярликів та видавалися у формі грамот та патентів, які відзнаки чиновникам.

І. Гурлянд у монографії «Степное законодательство с древнейших времен по XVII столетие» доводить існування другого за значенням документу, крім «Великої Яси» – «Монголо-ойратських законів 1640 року». Основна частина цих законів спрямована на те, щоб кодифікувати норми звичаєвого права в інтересах феодалної верхівки і юридично закріпити сформовані у монголів і ойратів феодалні суспільно-економічні відносини [10, с. 19]. У них знайшли своє вираження кріпосницькі тенденції, що дали підставу досліднику визнати відповідні розділи законів 1640 р. не менш значимими, ніж, наприклад, кодекс законів Московської держави 1649 р.

Отже, І. Гурлянд дослідив утворення законодавства, не тільки у монголів, але й «других кочевых инородцев, входящих в сферу влияния монголо-ойратского союза» [5, с. 101]. До таких народів автор відносив: бурятів, тунгусів та киргизів. На основі своїх досліджень, І. Гурлянд дійшов висновку, що «степное законодательство есть всецело продукт житейских условий и требований, смешанных с обычаями и мнениями целых поколений...» [5, с. 4].

Список використаних джерел

1. Грайворонский В. В., Яскина Г. С. Диалог цивилизаций: взаимодействие кочевой и других культур Центральной Азии // Восток. 2002. № 1. С. 150–156.
2. Егоров С. А. Доктор полицейского права И. Я. Гурлянд // Государство и право. 2009. № 7. С. 72–76.
3. Лушникова М. В. Вклад ученых Демидовского юридического лица в развитие российской науки полицейского и административного права // Вестник Воронежского государственного университета. 2010. № 2. С. 354–363.
4. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь.

Москва: АСТ, 2015. 752 с. 5. Гурлянд И. Я. Степное законодательство с древнейших времен по 17-ое столетие: монография. Казань: Типография Императорского Казанского университета, 1904. 112 с. 6. Ширижик В. М. Разграничение обычного права и обычая на примере кочевых народов Центральной Азии в период правления Чингисхана // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. № 3. С. 270–280. 7. Молчанов И. В. Обычай в системе источников права // Системность государственно-правовых явлениях и институтах: теоретические и исторические проблемы: сборник тезисов Всероссийской научно-теоретической конференции. Екатеринбург, 2006. 68 с. 8. Мухаметов Ф. Ф. «Яса» Чингисхана и ее роль в монгольской правовой системе // Вестник Челябинского государственного университета. 2006. № 3. С. 64–71. 9. Рязановский В. А. К вопросу о влиянии монгольской культуры и монгольского права на русскую культуру и право // Вопросы истории. 1993. № 7. С. 158. 10. Санчилов В. П. Историческое значение Джунгарского съезда монгольских и ойратских князей 1640 г. // Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований Российской академии наук. 2009. № 2. С. 15–19.

References

1. Graivoronskii V.V., G.S. Yaskina Dialog tsivilizatsii: vzaimodeistvie kochevoi i drugikh kul'tur Tsentral'noi Azii [Dialogue of civilizations: interaction of nomadic and other cultures of Central Asia]. Vostok, 2002, vol. 1, pp. 150–156. 2. Egorov S.A. Doktor politseiskogo prava I. GURLyand [Doctor of Police Law I. HURLiand]. Gosudarstvo i Pravo, 2009, vol.7, pp. 72–76. 3. Lushnikova M.V. Vklad uchenykh Demidovskogo yuridicheskogo litseya v razvitiie rossiiskoi nauki politseiskogo i administrativnogo prava [Contribution of scientists of the Demidov law college to the development of the Russian administrative law science.]. Vestnik VGU, 2010, vol. 2, pp. 354–363. 4. Gumilev L.N. Drevnyaya Rus' i Velikaya step' [Ancient Russia and the Great Steppe], Moscow: AST, 2015. 752 p. 5. GURLyand I. Steпноe zakonodatel'stvo s drevneishikh vremen po 17-oe stoletie [Law of Steppe from the ancient times to the seventeenth century], Kazan': Tipografiya Imperatorskogo Kazanskogo universiteta, 1904. 112 p. 6. Shirizhik V.M. Razgranichenie obychnogo prava i obyachaya na primere kochevykh narodov Tsentral'noi Azii v period pravleniya Chingiskhana [The distinction between customary law and custom on the example of the nomadic peoples of Central Asia during the reign of Genghis Khan], Gumanitarnye, sotsial'no-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki, 2015, vol.3, pp. 270–280. 7. Molchanov I.V. Obychai v sisteme istochnikov prava [Custom in the system of sources of law], Sistemnost' gosudarstvenno-pravovykh yavleniyakh i institutakh: teoreticheskie i istoricheskie problemy: sbornik tezisov Vserossiiskoi nauchno-teoreticheskoi konferentsii. Ekaterinburg, 2006. 68 p. 8. Mukhametov F.F. «Yasa» Chingiskhana i ee rol' v mongol'skoi pravovoi sisteme [«Yasa» of Genghis Khan and its role in the Mongolian legal system], Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta, 2006, vol.3, pp. 64–71. 9. Ryzanovskii V.A. K voprosu o vliyaniy mongol'skoi kul'tury i mongol'skogo prava na russkuyu kul'turu i pravo [On the impact of Mongolian culture and Mongolian law on Russian culture and law], Voprosy istorii, 1993, vol. 7, pp. 158. 10. Sanchirov V.P. Istoricheskoe znachenie Dzhungarskogo s'ezda mongol'skikh i oiratskikh knyazei 1640 g. [Historical significance of the Dzungar Congress of Mongolian and Oirat princes in 1640], Vestnik KIGI RAN, 2009, vol. 2, pp. 15–19.

Viktoriiia Mykhtunenکو

FEATURES OF THE LEGISLATIVE PROCESS OF NOMADIC PEOPLE OF THE STEPPE BY THE CONCEPT OF THE PROFESSOR I. HURLIAND

The article is devoted to the study of the process of origin and development of legislation in the nomadic peoples of the Steppe based on the work of «Law of Steppe from the ancient times to the seventeenth century» by professor of law I. HURLiand. The article analyzes the reasons and prerequisites for the creation of legislative institutions in nomads. For legal analysis, I. HURLiand chose the Mongolian people, because, according to the author, they had features that were more evident as for the nomadic people. Therefore, the author pays special attention to the study of the origin of the Mongolian people and studies the evolution of their legislative system.

Moreover, the article analyzes the works of the most famous researchers of the history of law in nomadic peoples and identifies their features. The research identifies the main features of the legislative process in different ethnic groups of the Steppe zone. There are clarified the motives and driving forces that prompted the nomads to create a unified legislation. The author studies various aspects of the formation of «Steppe legislation» and determines the degree of influence of religious beliefs on the legislative process.

In the article, the main legislative records of the nomadic peoples of the Steppe have been studied and briefly covered. The author carries out a comparative analysis of the legislative process in different peoples of the Steppe: Mongols, Buryats, Tungus and Kyrgyz. The author's goal is consistent study the features of the development of «Steppe legislation» among the nomadic peoples, from its inception to the period when it was formalized into a set of legislative acts.

Key words: legislation, nomadic peoples, law, unification, religion, records.